

АФЕКТИВНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОГО РОЗКОЛУ: МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ, ВОЄННИЙ КОНТЕКСТ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

AFFECTIVE POLARIZATION AS A FACTOR OF POLITICAL CLEAVAGE: FORMATION MECHANISMS, WARTIME CONTEXT AND WAYS TO OVERCOME

Макаренко Л.П.,

orcid.org/0000-0002-6676-2126

доктор політичних наук, доцент,

завідувачка кафедри загальних та соціально-гуманітарних дисциплін,
Київського інституту сучасної психології та психотерапії,

У міждисциплінарному полі політичної науки та психології дедалі активніше вивчається феномен афективної поляризації – зростання міжгрупової ворожості та соціальної дистанції між носіями різних суспільних позицій навіть за умови фактичного збігу їхніх базових цінностей. Попри широку дослідницьку базу у США та Західній Європі, цей феномен залишається майже не вивченим у постсоціалістичних суспільствах, особливо в умовах тривалого збройного конфлікту. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році створило унікальне дослідницьке середовище, в якому нові лінії міжгрупового розлому формуються надзвичайно стрімко.

Мета статті – з'ясувати місце афективної поляризації у структурі сучасних суспільних розколів, визначити механізми її формування у воєнному контексті України та окреслити підходи до її політико-інституційного аналізу.

У статті розмежовано афективну та ідеологічну поляризацію як окремі конструкти; описано роль дегуманізуючих наративів і алгоритмічної сегрегації як підсилювачів міжгрупової ворожості. Виділено три гіпотетичні осі афективного розколу в Україні: «військові – цивільні», «ті, що залишилися – ті, що виїхали», «мешканці підконтрольних територій – мешканці деокупованих територій». Запропоновано методологічний інструментарій дослідження цього явища: «термометр почуттів», шкалу соціальної дистанції Богардуса, корпусний лінгвістичний аналіз медіадискурсу. Обґрунтовано підходи до зниження поляризації: структуровані міжгрупові контактні інтервенції, наративну медіацію, а також комплекс інституційно-політичних механізмів: державна політика пам'яті, реінтеграції, стратегічних комунікацій та справедливого визнання. Акцентовано увагу на тому, що зниження афективної поляризації вимагає не лише психологічного пом'якшення міжгрупової ворожості, а й цілеспрямованої державної політики у сферах пам'яті, представництва, реінтеграції, стратегічних комунікацій, громадського діалогу та справедливого визнання відмінностей у досвіді різних груп.

Наукова новизна статті полягає в одній із перших спроб систематичного теоретичного осмислення афективної поляризації в умовах суспільства, що переживає повномасштабний збройний конфлікт. Стаття вводить цей концепт в український політологічний дискурс, виокремлює новітні воєнні лінії суспільного розколу як політично значущі та окреслює теоретичні підходи до дослідження пов'язаних із ними ризиків для соціальної згуртованості, політичного представництва й реінтеграційної політики.

Ключові слова: афективна поляризація, психологія політики, суспільний розкол, збройний конфлікт, соціальна ідентичність, міжгрупова ворожість, дегуманізація, воєнний контекст, Україна.

In the interdisciplinary field of political science and psychology, the phenomenon of affective polarization is being studied with increasing intensity. It refers to the growth of intergroup hostility and social distance between individuals holding different social positions, even when their basic values substantially coincide. Despite an extensive research base in the United States and Western Europe, this phenomenon remains largely understudied in post-socialist societies, especially in the context of protracted armed conflict. Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022 created a unique research environment in which new lines of intergroup division have been forming extremely rapidly.

The aim of the article is to determine the place of affective polarization within the structure of contemporary social cleavages, identify the mechanisms of its formation in the wartime context of Ukraine, and outline approaches to its political and institutional analysis.

The article distinguishes affective polarization from ideological polarization as separate constructs and describes the role of dehumanizing narratives and algorithmic segregation as amplifiers of intergroup hostility. Three hypothetical axes of affective cleavage in Ukraine are identified: "military personnel vs. civilians," "those who stayed vs. those who left," and "residents of government-controlled territories vs. residents of de-occupied territories." The article proposes a methodological toolkit for studying this phenomenon, including the feeling thermometer, the Bogardus social distance scale, and corpus-based linguistic analysis of media discourse. Approaches to reducing polarization are substantiated, including structured intergroup contact interventions, narrative mediation, and institutional mechanisms of symbolic

recognition. Particular emphasis is placed on the fact that reducing affective polarization requires not only the psychological mitigation of intergroup hostility, but also a purposeful state policy in the spheres of memory, representation, reintegration, strategic communications, public dialogue, and the fair recognition of differences in the experiences of various groups.

The scientific novelty of the article lies in one of the first attempts at a systematic theoretical understanding of affective polarization in a society experiencing a full-scale armed conflict. The article introduces this concept into Ukrainian political science discourse, identifies new wartime lines of social cleavage as politically significant, and outlines theoretical approaches to studying the risks they pose to social cohesion, political representation, and reintegration policy.

Key words: affective polarization, political psychology, armed conflict, social identity, intergroup hostility, dehumanization, wartime context, Ukraine.

Постановка проблеми. Питання суспільного розколу набуло особливої актуальності в міжнародному науковому дискурсі після 2016 року, коли низка електоральних потрясінь у США, Великій Британії та ряді інших демократій засвідчила, що міжгрупова антипатія може посилюватися навіть за відсутності пропорційного зростання ідеологічних розбіжностей між громадянами [1]. Цей феномен дістав назву афективної поляризації й став одним із найактивніше досліджуваних конструктів сучасної політичної психології. Значно менше це явище досліджується політологами. В той час як для політичної науки дослідження суспільних розколів є принципово важливим, оскільки саме вони визначають конфігурацію політичної конкуренції, структуру партійного представництва, характер електоральної мобілізації та межі суспільної інтеграції, а в українському контексті – також дають змогу осмислити нові соціально-політичні розломи, загострені й частково породжені повномасштабною війною.

Майже вся наявна емпірична база побудована на матеріалі США та Західної Європи. У постсоціалістичних суспільствах, де інституційна довіра традиційно низька, а досвід колективних травм особливо насичений, механізми афективної поляризації можуть суттєво відрізнятись. Ця дослідницька прогалина особливо відчутна в Україні, де починаючи з 2022 року суспільство переживає радикальну реконфігурацію ідентичностей у надзвичайно стислий проміжок часу.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну створило умови для потенційного формування нових ліній соціального напруження між тими, хто служить у Збройних Силах, і цивільним населенням; між громадянами, що залишилися в Україні та вимушеними переселенцями за кордоном; між мешканцями підконтрольних Україні територій і мешканцями деокупованих територій. Кожен із цих потенційних розломів може характеризуватись не стільки ідеологічними відмінностями, скільки емоційним взаємним відчуженням – тобто є можливим виявом афективної поляризації. Вивчення цих явищ має не лише академічне, а й практичне значення для програм реінтеграції суспільства в повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт афективної поляризації систематично розробляється в американській і британській

політичній психології з початку 2010-х років. Ш. Айенгар, Г. Суд та І. Лелкес у своїй концептуальній роботі зафіксували стрімке зростання міжпартійної ворожості в США, яке не корелювало із реальним розходженням поглядів виборців на суспільні проблеми [1]. І. Лелкес уточнив виміри феномену, запропонувавши розрізняти його прояви на рівні масової аудиторії та еліт [2]. Дж. Н. Дракман та М. С. Левендуський наголосили на методологічній проблемі: різні операціоналізації афективної поляризації дають різні результати, що ускладнює кумулятивне накопичення знань у цій галузі [3].

Соціально-ідентифікаційне підґрунтя феномену закладене в класичних роботах А. Тажфала та Дж. К. Тернера: навіть мінімальна групової приналежності активує механізми фаворитизму щодо «своїх» та упередженості щодо «чужих» [4]. В умовах стресу та реальної або уявної загрози ці механізми суттєво посилюються, що є особливо релевантним для суспільства, яке переживає збройний конфлікт.

Окремим виміром емоційної ворожості є дегуманізація, яку Н. Хаслем поділяє на «тваринну» (приписування імпульсивності, нечистоти) та «механістичну» (зображення «чужих» як холодних і бездушних) [5]. Дослідження К. А. Бейла матеріалів мережі Twitter зафіксували, що навіть цілеспрямоване ознайомлення з поглядами протилежного табору може посилювати, а не знижувати поляризацію – особливо серед людей із вже сформованими сильними ідентифікаціями [6]. Це відкриття має безпосереднє значення для осмислення ролі соціальних мереж у формуванні міжгрупової ворожості.

Серед підходів до зниження міжгрупової ворожості найбільш розробленим є напрям, що спирається на теорію міжгрупового контакту І. Олпорта [7]. Метааналіз Т. Ф. Петтігрю та Л. Р. Тропп, який охоплює понад 500 окремих досліджень, підтверджує, що структурований контакт за умови рівного статусу й спільних цілей справді знижує упередженість, хоча сила ефекту помірною і залежить від контексту [8]. У сфері мирної журналістики Дж. Лінч та А. МакГолдрік запропонували редакційні формати, орієнтовані на зниження конфліктності медіадискурсу, однак емпірична база цього напрямку залишається скромнішою порівняно з контактними дослідженнями [9].

В Україні дослідження афективної поляризації у специфічному розумінні лише починають формуватися. Колективна монографія Інституту соціології НАН України (2022) фіксує зрушення в суспільних настроях і міжгрупових установках, проте не вимірює афективну поляризацію як цілісний конструкт у прийнятих у світовій літературі термінах [10]. Дані Центру Разумкова щодо громадських настроїв в умовах війни також засвідчують зростання ціннісної диференціації між окремими групами населення, не розкриваючи при цьому афективного виміру як самостійного предмета аналізу [11]. Це підтверджує наявність значної дослідницької прогалини в українській науці.

Виділення невирішених частин проблеми. Попри активний розвиток досліджень афективної поляризації на Заході, у науковому просторі залишається кілька принципово невирішених питань, актуальних для українського контексту.

По-перше, залишається відкритим питання про те, чи є механізми афективної поляризації культурно-універсальними або ж суттєво відрізняються у суспільствах із постсоціалістичним досвідом, низькою інституційною довірою та специфічними колективними травмами.

По-друге, практично не досліджено, яким чином умови тривалого збройного конфлікту змінюють динаміку афективної поляризації: чи мобілізує спільна загроза суспільство навколо об'єднаних наративів, чи, навпаки, поглиблює розломи всередині нього через нерівномірний розподіл ризику та жертви.

По-третє, відсутня методологічна адаптація класичних інструментів вимірювання афективної поляризації до умов воєнного часу та постсоціалістичного контексту, що унеможлиблює порівняльні дослідження.

Усі ці прогалини зумовлюють наукову значущість та практичну доцільність пропонованого дослідження.

Мета статті. Мета статті – з'ясувати місце афективної поляризації у структурі сучасних суспільних розколів, визначити механізми її формування у воєнному контексті України та окреслити підходи до її політико-інституційного аналізу.

Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: 1). розмежувати афективну та ідеологічну поляризацію як окремі конструкти; 2). описати нові потенційні лінії міжгрупового розлому, що можуть формуватися в умовах збройного конфлікту та окреслити перспективні методи вимірювання феномену; 4). обґрунтувати можливі підходи до зниження афективної поляризації, придатні для застосування в українських реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно поляризація розумілась як розходження громадян у позиціях щодо конкретних питань публічної політики – так звана ідеоло-

гічна, або позиційна поляризація. Проте Ш. Айенгар, Г. Суд та І. Лелкес запропонували принципово інший конструкт: афективну поляризацію – стан, за якого прихильники різних політичних таборів відчувають дедалі більшу антипатію та холодність до «чужої» групи незалежно від того, чи дійсно розходяться їхні погляди на суспільні проблеми [1, с. 406–407].

Ключовий висновок подальших досліджень виявився у тому, що афективна та ідеологічна поляризація емпірично слабо пов'язані між собою [2; 3]. Люди можуть відчувати ворожість до «тих, хто служить» або «тих, хто виїхав», не будучи здатними чітко артикулювати, у чому полягає ціннісна відмінність між цими групами. Ворожість породжується самим фактом групової приналежності та нерівністю досвіду, а не змістом переконань.

Теоретичним підґрунтям цього феномену є теорія соціальної ідентичності А. Тажфаля та Дж. К. Тернера [4]: люди схильні сприймати власну групу (in-group) позитивніше, а чужу (out-group) – негативніше навіть тоді, коли поділ здійснено за нейтральним критерієм. В умовах стресу, загрози або когнітивного перевантаження – а саме таку обстановку створює тривалий збройний конфлікт – цей механізм суттєво посилюється.

Окремим виміром афективної поляризації є дегуманізація – приписування членам «чужої» групи меншої людяності або меншої складності внутрішнього світу [5]. Цей механізм є особливо небезпечним у воєнному контексті, оскільки переноситься не лише на ворога, а й на співгромадян: дискурсивне маркування «ухилянтів» (далі – у лапках як стигматизувальна лексика), «боягузів» або «зрадників» підживлює афективну поляризацію, перетворюючи реальну соціальну напруженість на моральні вирокі.

Важливу роль у підтриманні та поглибленні афективної поляризації відіграють цифрові медіа-платформи. К. А. Бейл разом з колегами показали, що регулярне споживання контенту протилежного політичного табору здатне не зменшувати, а підсилити афективну поляризацію, – особливо серед людей із сформованими сильними ідентифікаціями [6]. Хоча це дослідження проводилося на матеріалах мережі Twitter і пряме перенесення висновків на інші платформи та на специфічний контекст воєнної України потребує окремої верифікації, воно вказує на важливий загальний механізм: алгоритмічна архітектура сучасних платформ схильна посилювати, а не пом'якшувати міжгрупову ворожість.

У суспільствах із постсоціалістичним минулим афективна поляризація має кілька структурних особливостей. По-перше, вона розгортається не вздовж партійної осі (що є слабкою в Україні), а вздовж осей «лояльність – зрада», «жертва –

вигодонабувач», «свій – чужий у суспільно-кризовому сенсі». По-друге, низька довіра до інститутів означає, що офіційні наративи не здатні ефективно ні посилювати, ні стримувати поляризацію. По-третє, досвід колективних травм (Голодомор, радянські репресії, афганська кампанія, Революція Гідності, окупація 2014 року) формує ґрунт для прискороного виникнення й поглиблення нових ліній суспільного розмежування.

У проєкції на український воєнний контекст наведені теоретичні положення дають підстави виокремити кілька потенційних ліній афективної поляризації. Відтак нижче розглянуто три можливі осі афективного розколу, що могли сформуватися в Україні після 2022 року. Важливо підкреслити: представлені міркування є аналітичними гіпотезами, побудованими на теоретичних засадах та наявних соціологічних даних, і потребують систематичної емпіричної перевірки спеціально розробленими методиками.

Вісь «військові – цивільні». Соціологічні матеріали дають підстави припускати зростання суспільної напруги між людьми, що перебувають у принципово різних екзистенційних умовах [10]. Одні щодня стикаються з реальністю фізичної небезпеки та виснаження на фронті – інші намагаються підтримувати відносну нормальність цивільного повсякдення. Наслідком цього може ставати специфічна афективна асиметрія: у середовищі військовослужбовців – схильність до морального осуду й знецінення цивільних, у цивільних – поєднання провини, ніяковості та захисного дистанціювання. Принципово важливо, що ці групи найчастіше поділяють ті самі базові цінності – патріотизм, бажання перемоги, відданість рідним. Якщо розкол між ними й існує, він є насамперед емоційним, а не ідеологічним.

Вісь «ті, що залишилися – ті, що виїхали». Станом на грудень 2025 року за межами України перебувало близько 5,86 млн громадян у статусі тимчасово переміщених осіб, із них 5,3 млн – у Європі; водночас 3,7 млн осіб залишалися внутрішньо переміщеними в межах країни [12]. Жінки та діти становлять близько 76% зовнішніх переселенців, оскільки чоловіки призовного віку підпадають під обмеження на виїзд [12]. Дані соціологічних досліджень фіксують поширення взаємно-критичних наративів між тими, хто залишився, і тими, хто виїхав [11]. Характерно, що поляризація помітно загострюється при дистанційному спілкуванні в соціальних мережах. Теорія міжгрупового контакту прогнозує, що при безпосередній особистій взаємодії міжгрупова ворожість має знижуватися – це припущення є одним із пріоритетних завдань для майбутніх досліджень [7; 8].

Вісь «мешканці підконтрольних територій – мешканці деокупованих територій». Мешканці деокупованих і раніше окупованих регіонів

перебувають у специфічній позиції: вони несуть на собі стигму «підозрюваності», навіть якщо зазнавали насилля і переслідувань з боку окупантів. Цей потенційний розлом є найменш дослідженим, але може мати серйозні довгострокові наслідки для соціальної реінтеграції звільнених громад.

Теоретичний аналіз, представлений вище, дозволяє окреслити не лише контури проблеми, а й логіку її операціоналізації. Якщо афективна поляризація розгортається насамперед у площині міжгрупових емоційних оцінок, а не ідеологічних позицій, то її вимірювання потребує специфічного інструментарію – відмінного від традиційних шкал політичних поглядів. Нижче запропоновано сукупність методів, поєднання яких дає змогу як кількісно зафіксувати афективні дистанції між групами, так і якісно проаналізувати дискурсивні механізми їх відтворення в умовах воєнного часу.

Класичним інструментом є «термометр почуттів» (англ. *feeling thermometer*) – шкала від 0 до 100, де різниця між оцінками «своєї» та «чужої» групи утворює індекс афективної поляризації [1]. Для українського контексту потрібна адаптація: включення груп «військовослужбовці», «цивільні чоловіки призовного віку», «жінки з дітьми, що виїхали за кордон», «внутрішньо переміщені особи з окупованих територій» тощо. Додатковим інструментом може слугувати шкала соціальної дистанції Богардуса, яка дає змогу виміряти ступінь прийняття або відторгнення представників певних груп через готовність респондента до різних рівнів соціальної близькості. Йдеться, зокрема, про готовність сприймати представників іншої групи як сусідів, колег, друзів, членів родини через шлюб або, навпаки, прагнення уникати з ними близьких контактів. У контексті дослідження афективної поляризації цей метод є корисним, оскільки дає змогу зафіксувати не лише декларативні оцінки груп, а й практичну межу соціально прийнятної взаємодії з ними.

Важливим компонентом дослідження можуть бути методи корпусної лінгвістики та автоматизованого аналізу тексту, які дають змогу виявляти повторювані мовні патерни у великих масивах повідомлень без обмеження окремими кейсами. За їх допомогою можна фіксувати використання дегуманізувальної лексики, маркерів символічного виключення, емоційно та морально навантажених формулювань, а також риторичних конструкцій типу «ми/вони», що відображають міжгрупове дистанціювання. Для цього можуть застосовуватися як загальні процедури лексико-семантичного кодування, так і спеціалізовані словники, зокрема *Moral Foundations Dictionary (MFD)*, який дає змогу простежити, які моральні категорії найчастіше активуються в дискурсі щодо «своїх» і «чужих». Перспективним у цьому контексті є порівняльний аналіз кількох медіасередо-

вищ – військово-орієнтованих Telegram-каналів, діаспорних спільнот у Facebook і масового TikTok-контенту, пов'язаного з темами мобілізації, еміграції та взаємного суспільного осуду.

Застосування Moral Foundations Dictionary в україномовному медіадискурсі потребує окремого методологічного коментаря. Наразі не існує верифікованої та психометрично валідизованої україномовної версії цього інструменту: наявні дослідження послуговуються або оригінальним англійським словником, або його адаптаціями для інших мов, без підтвердженої еквівалентності для українського контексту. Прямий переклад без культурної адаптації може призвести до хибних результатів, оскільки моралізаторська лексика є культурно специфічною: концепти «чистоти», «авторитету» або «лояльності» мають власні семантичні поля в постсоціалістичному та воєнному дискурсі, що можуть суттєво відрізнятися від їх американських аналогів. Відповідно, перед застосуванням MFD у дослідженнях українського медіапростору необхідно: 1). здійснити культурно-лінгвістичну адаптацію словника із залученням носіїв мови та фахівців з психології моралі; 2). провести пілотне тестування на репрезентативному комплексі текстів; 3). верифікувати психометричні характеристики адаптованої версії. Розробка валідизованого україномовного варіанту MFD є самостійним пріоритетним методологічним завданням для подальших досліджень.

Унікальні дослідницькі можливості відкриваються у зв'язку з програмами повернення переселенців і ротаційними відпустками військовослужбовців. Це дає змогу порівняти афективні оцінки в громадах, що різняться за інтенсивністю міжгрупового контакту. Зокрема, можна зіставити міста з активною реінтеграцією переселенців і громади з мінімальним притоком нових мешканців. Так само перспективним є порівняння підрозділів, які після ротації повернулися до цивільного середовища, з тими, що тривалий час залишалися відносно ізольованими. Такий дослідницький дизайн дає змогу перевірити центральну гіпотезу теорії міжгрупового контакту [7, 8] у реальному соціальному контексті та отримати результати, що мають безпосереднє прикладне значення.

Окреслений методологічний інструментарій дозволяє не лише вимірювати афективну поляризацію, а й слугує основою для верифікації ефективності підходів до її зниження, які розглядаються нижче.

Теорія міжгрупового контакту стверджує, що пряма особиста взаємодія між членами ворожих груп за умови рівного статусу, спільних цілей та інституційної підтримки знижує упередженість і підвищує взаємну емпатію [7]. Метааналіз Т. Ф. Петтірю та Л. Р. Тропп, що охоплює

понад 500 досліджень, підтверджує цей висновок, демонструючи помірну силу ефекту [8]. Для України це означає практичну цінність цілеспрямованих форм взаємодії. Йдеться, зокрема, про зустрічі ветеранів із цивільними та про спільну волонтерську діяльність, у межах якої люди з різним досвідом і соціальним статусом виконують спільне завдання. Водночас принципово важливо, щоб така взаємодія відбувалася в умовах рівності, а не в ієрархічно вибудованому середовищі.

Наративна медіація є перспективним, хоча недостатньо верифікованим у даному контексті підходом, спрямованим на реконструкцію спрощених образів «чужого» на більш складні й гнучкі [13]. На рівні медіасистеми цей підхід трансформується у вимогу уникати бінарних фреймів «герої – зрадники» на користь складніших персонажних портретів. Дж. Лінч та А. МакГолдрік описують конкретні редакційні практики мирної журналістики, що можуть бути адаптовані до умов тривалого збройного конфлікту [9]. Їх ефективність у такому специфічному контексті потребує окремого дослідження.

Подолання афективної поляризації потребує не лише психологічних практик зниження ворожості, а й цілеспрямованої дії політичних та суспільних інститутів. У цьому контексті ключового значення набувають інституційні та комунікаційно-політичні механізми, здатні зменшувати ризики поглиблення суспільних розломів. Йдеться, зокрема, про формування інклюзивної державної політики пам'яті, яка не загострює конкурентні моделі колективного досвіду, а створює символічні рамки спільного політичного простору. Не менш важливими є механізми політичного представництва, що забезпечують видимість і врахування інтересів різних соціальних груп, у тому числі ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, мешканців прифронтових і деокупованих територій. Концептуальним підґрунтям таких підходів є теорія боротьби за визнання А. Гоннета, згідно з якою соціальна інтеграція можлива лише за умови, що кожна група отримує публічне визнання своєї гідності, внеску та досвіду [14].

В умовах повномасштабної війни особливої ваги набуває державна політика реінтеграції, спрямована не лише на відновлення територіальної цілісності, а й на відновлення довіри, легітимності інститутів і відчуття політичної належності до спільного громадянського цілого. Важливу роль у цьому процесі відіграють стратегічні комунікації держави, які мають мінімізувати мову внутрішнього виключення, запобігати стигматизації окремих груп та формувати рамку спільної відповідальності за майбутнє країни. У теорії транзитивного правосуддя Р. Г. Тейтель цей процес описує як відновлення правової та символічної легітимності після насилля – передумова, без

якої будь-яка реінтеграційна політика залишається поверховою [15].

Суттєвим інструментом зниження афективної поляризації є також інституційний дизайн громадського діалогу: створення сталих форматів публічного обговорення суперечливих питань, підтримка локальних механізмів участі, консультацій та спільного вироблення рішень на рівні громад. Такі практики сприяють не лише зменшенню емоційної дистанції між групами, а й формуванню досвіду політичної взаємодії в межах спільних процедур. Окремого значення набувають політики справедливості й визнання, оскільки без публічного визнання нерівномірності воєнного досвіду, втрат, жертв і внеску різних груп суспільства стійке подолання афективного розколу є мало ймовірним. Н. Фрейзер у цьому контексті наголошує, що справедливість у постконфліктних суспільствах має три взаємопов'язані виміри: перерозподіл ресурсів, визнання ідентичностей та забезпечення політичного представництва – жоден з яких не може бути реалізований на шкоду іншому [16].

Отже, у політичному вимірі зниження афективної поляризації слід розглядати не лише як психологічне пом'якшення міжгрупової напруги, а як комплексне завдання демократичного врядування, пов'язане з представництвом, комунікацією, реінтеграцією та забезпеченням справедливого символічного й політичного включення різних суспільних груп.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Афективна поляризація є принципово відмінним феноменом від ідеологічного розколу: вона живиться не розбіжностями в цінностях, а психологічними механізмами групової ідентифікації, дегуманізації та алгоритмічно підсиленої сегрегації. В умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну цей феномен набуває якісно нових потенційних форм. Потенційні розломи між військовими та цивільними, між тими, хто залишився, і тими, хто виїхав, між мешкан-

цями підконтрольних і деокупованих територій є гіпотетичними виявами афективної поляризації – ворожості, що може виникати за відсутності реальних ідеологічних розбіжностей.

Аналіз наявної теоретичної бази дозволяє виділити ключові механізми потенційного формування афективної поляризації у воєнному контексті: нерівномірний розподіл ризику та жертви між соціальними групами; дегуманізуючі наративи в соціальних мережах; алгоритмічна сегрегація медіаспоживання; дефіцит безпосереднього міжгрупового контакту. Кожен із цих механізмів є самостійним об'єктом для подальших емпіричних досліджень.

Зниження афективної поляризації вимагає не лише психологічного пом'якшення міжгрупової ворожості, а й системної, цілеспрямованої державної та суспільно-політичної роботи у сферах пам'яті, представництва, реінтеграції, стратегічних комунікацій, громадського діалогу та справедливої диференціації досвіду різних груп, що є необхідною передумовою подолання суспільних розломів і зміцнення демократичної стійкості.

Серед перспективних напрямків подальших досліджень також лонгітюдне відстеження динаміки афективних оцінок між виділеними групами на різних фазах конфлікту; порівняльний аналіз із іншими постконфліктними суспільствами (Боснія і Герцеговина, Грузія, Ізраїль); адаптація та валідизація класичних психометричних інструментів для вимірювання афективної поляризації в українській вибірці, зокрема розробка психометрично верифікованої україномовної версії *Moral Foundations Dictionary*; а також тестування ефективності структурованих контактних інтервенцій і програм наративної медіації в умовах тривалої збройної кризи. Своєчасне наукове осмислення цих процесів є необхідною передумовою розробки ефективних програм соціально-політичної реінтеграції суспільства в повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Iyengar S., Sood G., Lelkes Y. Affect, not ideology: A social identity perspective on polarization. *Public Opinion Quarterly*. 2012. Vol. 76, № 3. P. 405–431. DOI: <https://doi.org/10.1093/poq/nfs038>
2. Lelkes Y. Mass polarization: Manifestations and measurements. *Public Opinion Quarterly*. 2016. Vol. 80, № S1. P. 392–410. DOI: <https://doi.org/10.1093/poq/nfw005>
3. Druckman J. N., Levendusky M. S. What do we measure when we measure affective polarization? *Public Opinion Quarterly*. 2019. Vol. 83, № 1. P. 114–122. DOI: <https://doi.org/10.1093/poq/nfz003>
4. Tajfel H., Turner J. C. An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations* / W. G. Austin, S. Worchel (Eds.). Monterey : Brooks/Cole, 1979. P. 33–47.
5. Haslam N. Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review*. 2006. Vol. 10, № 3. P. 252–264. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1003_4
6. Bail C. A., Argyle L. P., Brown T. W., Bumpus J. P., Chen H., Hunzaker M. B. F., Lee J., Mann M., Merhout F., Volfovsky A. Exposure to opposing views on social media can increase political polarization. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2018. Vol. 115, № 37. P. 9216–9221. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1804840115>
7. Allport G. W. *The nature of prejudice*. Cambridge : Addison-Wesley, 1954. 537 p.

8. Pettigrew T. F., Tropp L. R. A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2006. Vol. 90, № 5. P. 751–783. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>
9. Lynch J., McGoldrick A. *Peace journalism*. Stroud : Hawthorn Press, 2005. 288 p.
10. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / за ред. Є. І. Головахи. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 278 с.
11. Громадська думка про війну, перемогу та гарантії безпеки : результати соціологічного дослідження (лютий–березень 2023 р.). Київ : Центр Разумкова, 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadska-dumka-pro-viinu-peremogu-ta-garantii-bezpeky-liutyi-berezen-2023r>
12. UNHCR. *Ukraine Situation: UNHCR's 2026 Plans and Financial Requirements*. Geneva : UNHCR, 2025. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/download/120716>
13. Winslade J., Monk G. *Narrative mediation: A new approach to conflict resolution*. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. 224 p.
14. Honneth A. *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge : Polity Press, 1995. 215 p.
15. Teitel R. G. *Transitional Justice*. Oxford : Oxford University Press, 2000. 292 p.
16. Fraser N. *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*. New York : Columbia University Press, 2008. 224 p.

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.05.2026